

Anca Ciuciu, Felicia Waldman

Personaje și povești din Bucureștiul sefard, Noi Media Print, 2016, 144 pp.

În București a existat cândva Strada Spaniolă. O stradă pe care chiar se vorbea un grai castilian. Era limba evreilor sefarzi (ladino/iudeo-spaniola), ajunși în spațiul românesc pe filieră otomană.

După edictul de expulzare din anul 1492, emis de Regii Catolici Fernando de Aragón și Isabel de Castilla, mulți sefarzi, evrei de rit spaniol, s-au refugiat în Imperiul Otoman, acolo unde sultanul Baiazid II le-a garantat securitatea și libertatea de cult. De aici au migrat în Peninsula Balcanică (cu deosebire în Salonic) și, mai apoi, au trecut în Valahia și Moldova.

Comunitatea sefardă de odinioară a fost puțin numeroasă (comparativ cu aceea a evreilor așkenazi, veniți mai târziu, pe filieră poloneză), iar azi e doar o amintire. Hărți precum harta Papazoglu din 1871, fotografiile de epocă care înfățișează sinagoga Cahal Grande din mahalaua Popescului de altădată (actuala Piața Unirii), etimologii de toponime ce nu se dezvăluie cu ușurință oricui (numele străzii Mămulari, de pildă) sau tăcutele lespezi din cimitirul sefard stau mărturie trecutului lor.

Secvență importantă în istoria Țărilor Române (fie și numai limitându-ne la rolul bancherilor evrei în crearea sistemului bancar românesc), istoria sefarzilor din București a fost readusă în actualitatea științifică prin publicarea volumului *Personaje și povești din Bucureștiul sefard* (Noi Media Print, 2016). Lansat pe 1 februarie 2017, la Institutul Cervantes din București, în prezența Excelențelor lor Ambasadorii Spaniei și Turciei la București – Ramiro Fernández Bachiller, respectiv Osman Koray Ertaş – și a directorului Muzeului Municipiului București, istoricul Adrian Majuru, acest volum este rod al colaborării cercetătoarelor Anca Ciuciu (secretar științific la Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România) și Felicia Waldman (conferențiar la Centrul de Studii Ebraice al Facultății de Litere a Universității din București) și vine în continuarea unui alt volum de succes: *Istorie și imagini din Bucureștiul evreiesc* (Media Print, 2011).

Personaje și povești din Bucureștiul sefard aduce nu numai parfum de epocă, ci și documente editate și inedite: surse arhivistice (Arhivele comunității turcești din Viena, Arhiva Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România),

antologii de texte istoriografice și colecții de documente (IMER – *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*), memorii și corespondență (Angel Pulido Fernández, *Los israelitas españoles y el idioma castellano*, 1904), presa vremii (românească, franceză și britanică), dar și arhive de familie.

Structurat în șapte capitole (*Itinerariu sefard: din Imperiul Otoman în Țările Române, Scrisori sefarde, Memoria străzilor care au dispărut, Povești comerciale de succes, Personalități ale Bucureștiului sefard, Istoria sefarzilor bucureșteni reflectată în The Jewish Chronicle, Proverbe sefarde*), ilustrate cu imagini editate în condiții grafice deosebite, volumul *Personaje și povești din Bucureștiul sefard* condensează 500 de ani de istorie a evreilor spanioli în spațiul românesc.

Potrivit rabinului și istoriografului comunității, Mayer Abraham Halevy (1900-1972), istoria sefarzilor din Țările Române a început la scurtă vreme după strămutarea seminției în Orient. Negustori, samsari, zarafi, medici, giuvaergii și alți breslași s-au așezat treptat aici, iar la 1730, convins de sfetnicul său – medicul maran Daniel de Fonseca, domnitorul muntean Nicolae Mavrocordat a recunoscut ca entitate de sine stătătoare comunitatea sefardă din București.

Volumul punctează contribuția unor familii sefarde precum Halfon, Manoach, Bally ș.a. la viața economică și culturală a capitalei; ilustrează povești de succes precum magazinul de stofe *La Papagal* din „lipscănie“, magazinul *High-Life* sau librăria *Alcalay* din Calea Victoriei ș.a. – afaceri conduse de membri ai aceleiași comunități sefarde; trece în revistă biografia unor personalități sefarde contopite în cultura română – medicul Nicolae Cajal, editorul Simon Benvenisti, pianistul Dan Mizrahy ș.a. În fine, prin selecția de proverbe în ladino (preluate din *Trezooro Sefaradi*, Istanbul, 2006), volumul redă farmecul unei limbi care a pierit odată cu oamenii ei.

Pentru această revitalizare a memoriei și incitantă manieră de reconstituire a istoriei sefarzilor în spațiul românesc, cartea-album *Personaje și povești din Bucureștiul sefard* ne apare, deopotrivă, oportună și merituosă.

Carmen Burcea

Constantin Schifirneț

Modernitatea tendențială. Reflecții despre evoluția modernă a societății, București, Tritonic, 2016, 200 pp.

Autorului cărții de față i se datorează formularea conceptului de modernitate tendențială și operaționalizarea acestui concept în studiul procesului de modernizare a societății românești. În lucrarea *Formele fără fond, un brand românesc* (2007), profesorul Constantin Schifirneț a analizat evoluția modernă a României „prin formele fără fond” utilizând pentru prima dată un concept a cărui intensiune constă în „deficitul de modernitate”, în „modernitatea mozaicată, nestructurată sub o formă dominantă clară” sau într-o „tendență” care coexistă cu structuri sociale vechi și forme instituționale tradiționale. Ca atare, modernitatea tendențială a fost desemnată ca tip de evoluție a societăților în care valorile și standardele modernității occidentale au fost sau sunt adoptate parțial, se manifestă inegal sau sunt „instituite” ca certitudini doar în anumite paliere societale. Mai precis, modernitatea „ca proces tendențial” a fost definită ca dezvoltare „în direcție inversă” modernității occidentale clasice, adică schimbării „naturale”, organice produse „în și din interiorul Occidentului pe o durată de sute de ani” ca rezultat al dezvoltării economice și al revoluțiilor științifice și tehnologică. În raport cu sfera societăților occidentale „cu modernitate solid structurată”, sfera modernității tendențiale a fost reliefată ca fiind cea a societăților în care modernizarea economică a fost devansată de modernizarea culturală, politică și intelectuală. Profesorul Constantin Schifirneț precizează că a explicat și explică modernitatea tendențială „prin contextele politice, geopolitice și culturale care au determinat ca o societate cu o economie subdezvoltată să construiască structuri statale, sociale și instituționale moderne” (p. 13). În *Formele fără fond, un brand românesc*, modernitatea tendențială a fost considerată drept „esență a procesului evolutiv al României moderne”, modernizarea politică, culturală și intelectuală fiind identificată drept calea de afirmare a modernității românești din secolul al XVIII-lea până astăzi, nu însă și modernizarea capitalistă, realizată în România doar parțial, în forma neoiobăgiei, de pildă, manifestată tendențial printr-un capitalism lipsit de mecanisme de piață specifice, îndeosebi de performanță și rentabilitate. Se cuvine amintit în acest context faptul că autorul, ca sociolog, este un redevabil cunoscător al problemelor evoluției României moderne, un redevabil specialist în sociologia și filosofia românească a secolelor al XIX-lea și

al XX-lea, un împătimit editor al lucrărilor semnate de mari și foarte diferiți autori precum M. Eminescu, T. Maiorescu, N. Crainic, O. Goga, M. Ralea, G. Călinescu, A. D. Xenopol, Aurel C. Popovici, C. Rădulescu-Motru, G. Sofronie, R. Seišanu, D. Stăniloae, Al. Claudiu, S. Mehedinți, T. Brăileanu, M. Manoilescu, Marin Ștefănescu.

Conceptul de modernitate tendențială a fost folosit ulterior de autor în studii publicate în reviste precum *Civitas – Revista de Ciencias Socias*, *Revista Inovația Socială*, *Sociologie românească*, *Social Science Information*, și în lucrările *Sociologie românească modernă* (2009), *Europenizarea societății românești și mass-media* (coord. și autor, 2011), *Filosofia românească în spațiul public. Modernitate și europenizare* (2012), *Românii cum au fost și cum sunt* (2013), *Mass-media, modernitate tendențială și europenizare în era Internetului* (2014). Concluzia pe care aceste demersuri au decantat-o a fost că modernitatea tendențială este un concept util nu doar în studiul evoluției moderne a României ci și în analiza dezvoltării moderne cu grad amplu de generalizare sau în examinarea unei „variante de modernitate afirmată în toate societățile, dar preponderent în spațiul non-occidental” (p. 19). În consecință, lucrarea *Modernitatea tendențială. Reflecții despre evoluția modernă a societății* (2016) se individualizează prin faptul că analizează valorile și standardele modernității ca procese tendențiale universale.

Lucrarea se deschide cu un capitol dedicat conceptului, principiilor și caracteristicilor modernității, programului ei politic și cultural și consecințelor ei sociale. Apariția modernității clasice este indicată a reprezenta „consecința schimbărilor radicale derivate din procesele de industrializare și raționalizare, din constituirea statului național și din diferențierea dintre sfera publică și sfera privată”, petrecute în Europa și extinse apoi în restul lumii (p. 20). Având ca fundament economic capitalismul european, modernitatea a devenit încă din secolul al XIX-lea o dimensiune esențială a dezvoltării sociale și instituționale și „o condiție globală care afectează toate acțiunile, interpretările și obiceiurile locale”, ea desemnând însușirea de a fi modern și cuprinzând în sine „tendența către universalitate și raționalitate” (p. 21). Între punctele de vedere asupra caracteristicilor modernității pe care autorul le trece în revistă se înscriu cele formulate de Anthony Giddens, Volker H. Schmidt,

Jürgen Habermas, Peter Wagner, Enrique Dussel ș.a., economiile capitaliste industrializate, organizarea politică democratică și o structură socială flexibilă întemeiată pe clase constituind caracteristicile asupra cărora există un extins consens, așa cum există și asupra corelațiilor socio-psihologice sau culturale ale schimbărilor structurale, precum comercializarea și raționalizarea multor sfere ale vieții, fragmentarea experienței și accelerarea vieții de zi cu zi. Așa cum arată autorul, modernitatea europeană s-a impus ca model de dezvoltare, s-a răspândit în toată lumea ca tendință și s-a instituit din momentul în care cultura europeană a devenit universală, producția industrială fiind cea care a determinat creșterea decalajului economic și de civilizație între țările moderne și cele nemoderne. Între principiile fundamentale ale societății moderne occidentale autorul menționează „primatul autonomiei individuale asociat cu umanitatea universalistă comună”, din ele fiind derivate raționalitatea, munca remunerată, egalitarismul, principiul de includere funcțională, delimitarea naturii de societate, individualismul competitiv, protecția drepturilor la libertate, egalitate și diversitate socială ș.a.m.d. (p. 30).

Caracteristicile care au diferențiat modernitatea occidentală de alte tipuri de evoluție socială sunt, după Constantin Schifirneț care îl urmează în această privință pe Samuel P. Huntington, următoarele: moștenirea clasică – filosofia greacă și raționalismul, dreptul roman, limba latină și civilizațiile islamice; creștinismul occidental – catolicismul și protestantismul; limbile europene; separarea autorității spirituale de cea temporală și dezvoltarea libertății; statul de drept sau centralitatea dreptului, constituționalismul și protecția drepturilor omului; pluralismul social și societatea civilă; organismele reprezentative; individualismul. Teza programului cultural al modernității sau a acțiunii de expansiune a modernității occidentale în contextul pluralității de evoluții moderne, lansată de S. N. Eisenstadt, este sintetizată prin prisma diversificării sensurilor modernității dincolo de paradigmele omogene și hegemonice ale modernității predominante în anii '50 ai secolului al XX-lea, una dintre dimensiunile fundamentale ale programului cultural al modernității fiind religia creștină sau „factorul cheie în procesul de raționalizare precum și în dezvoltarea modernă” (pp. 34-35).

Modernizarea este prezentată drept calea către modernitate sau procesul realizării modernității ca scop prin procese precum: formarea de capital și mobilizarea de resurse, dezvoltarea forțelor de producție și a productivității

muncii, impunerea puterii centrale și cultivarea identităților naționale, extinderea drepturilor politice și de participare a formelor urbane (p. 41). Definiția ei implică procesul stadial „a cărui dinamică este dată de permanenta schimbare a realităților și contextelor sociale și istorice” conform cerințelor prezentului (p. 42). Dacă modernizarea este echivalată cu occidentalizarea, modernitatea non-occidentală este evaluată prin prisma adecvării ei necondiționat la modernitatea vest-europeană, dacă însă modernizarea este înțeleasă ca o evoluție organică ce dezvoltă din interior fundamentele modernității, modernitatea spațiului non-occidental este înțeleasă prin prisma raportului de complementaritate dintre globalizare și etnicitate, dintre modernizare și etnicitate. Modernizarea tendințială este definită ca modernizare a societății care nu determină necondiționat transformări profunde în toate componentele unei societăți și în gândirea și comportamentele indivizilor, ci numai la nivel politic, instituțional și juridic. În consecință, „modernitatea tendințială poate fi echivalată cu eșecul modernizării dar și cu aplicarea incorectă a unui model de modernizare, responsabil pentru perpetuarea stării de subdezvoltare” (p. 49).

Analizarea tipurilor de modernitate urmează teza că modernitatea se localizează în spații naționale și zonale bine delimitate și este focalizată asupra unor paradigme sociologice actuale de referință care oferă modele explicative asupra modernității: modernitatea reflexivă (A. Giddens și U. Beck) și, față de ea, modernitatea tendințială ca „schimbare sau modernizare a modernității înseși”, ca „renaștere a modernității într-o societate de risc incapabilă de a controla incertitudinile” (p. 60); modernitatea lichidă (Z. Bauman) sau „caracterul precar, nesigur și incert” al existenței personale și sociale și, față de ea, modernitatea tendințială care exprimă precaritatea și iluzia stării de perfecțiune (p. 62); modernitatea organizată (P. Wagner), distinsă prin stabilitate și certitudine, care oferă argumente pentru modernitatea tendințială prin limitarea acțiunii actorilor sociali la cadrul reglementat al modernității (p. 64); modernitățile multiple (Eisenstadt, Lee) sau lipsa identității dintre modernitate și occidentalizare, precum și *varietățile de modernitate* (Volker H. Schmidt) care sunt, în opinia autorului, tendințiale; modernitatea asiatică (S. P. Huntington) și dezvoltarea economică ca efect al propriei culturi moderne; modernitatea japoneză (Eisenstadt) sau armonizarea cu tradiția națională, modernitatea europeană afirmându-se ca tendințialitate în Japonia (p. 72); modernitatea comprimată (Chang Kyung-Sup)

sau evoluțiile de 30 de ani din Coreea de Sud și din Taiwan și Hong Kong, care au echivalat modernizarea parcursă în mai multe secole de societățile occidentale și care constituie obstacole fundamentale în dezvoltarea actuală și viitoare (autoritarismul soft); modernitatea greșită sau „proiectul neterminat” în India (Dipankar Gupta), țara cu o cultură locală arhaică prea puternică pentru a fi integrată în întregime într-un model occidental de dezvoltare modernă – „modernitate fără omul modern” (p. 76); modernitatea chineză (Francis Fukuyama), modernitatea alternativă diferită de liberalism, nu însă și față de modernitatea liberală, sau dezvoltarea economică pragmatică fără precedent a celei mai populate țări din lume – „cel mai important eveniment geopolitic de la începutul secolului al XXI-lea” (p. 77) – și tendențialitatea modernității europene în China; modernitatea latino-americană, ca zonă de interferență a multiplelor modernități și teoria dependenței, a dezvoltării și subdezvoltării și a traiectoriei limitate a modernității (p. 84).

Modernitatea tendențială, ca model explicativ al evoluției moderne, este aplicată fenomenelor care se manifestă dar a căror evoluție nu este dusă până la capăt, tendențialul semnificând neîmplinirea și amânarea, acțiunile parțiale și nefinalizate. După Constantin Schifirneț, evoluția modernă din societățile non-occidentale a avut loc indiscutabil „ca urmare a tendențialității universale a modernității occidentale, însă nu după un model unic de modernitate, ci în raport cu particularitățile lor istorice” (p. 92). Trăsăturile modernității tendențiale puse în evidență sunt: universalitatea, permanența și actualizarea permanentă, alternativitatea principiilor și contextelor de evoluție socială, lipsa de continuitate în toate componentele unei societăți, diferențele față de modernitatea occidentală constând în: procese de modernizare derulate pe perioade scurte de timp și care apar întotdeauna simultan, modernitatea nu este dominantă în societate și este nefinalizată, evoluție provocată prin proiecte de modernizare, ritm discontinuu și inconsistent de dezvoltare, economie de subsistență, agrarianism, ruralizare, pondere ridicată a țărănimii, stratificare socială tradițională, clasă de mijloc în minoritate, poziție dominantă a ocupațiilor tradiționale, predominanța locurilor de muncă agricole, norme informale în relația dintre instituții și cetățeni, birocrație nefuncțională, tendințe către autoritarism, societate civilă incipientă, participare politică limitată, dependența majorității populației de

acțiunile și deciziile statului, dependența individului de grup (pp. 105-106). Autorul dezvoltă și conceptul de rezistență la modernitate, care „permite devalorizarea sensului ascuns al modernității tendențiale”, și analizează mecanismul prin care se susține sau se împiedică existența dominantei modernității (caracteristica programului de dezvoltare) într-o societate sau a modernității structurate (p. 109).

Lucrarea circumscrie rolul elitelor în susținerea modernizării și a modernității, în realizarea modernității tendențiale (a schimbării de sus în jos, dinspre minoritatea educată către majoritatea indiferentă sau ostilă schimbării), în crearea unui proiect consistent de dezvoltare și modernizare, în adecvarea retoricii despre modernitatea realităților naționale și sociale, în constituirea solidarității reale între toate segmentele populației (p. 125). De asemenea, lucrarea cuprinde un inedit capitol dedicat „spațiului de dezvoltare modernă” sau spațiului occidental generator al „organicității modernității sale”, în fapt o istorie condensată a progresului Europei și a modernității ei tendențiale „în societățile modernizate prin respectarea drepturilor civile și accesul tuturor cetățenilor la beneficiile modernității” (p. 133). Modernizarea tendențială este abordată și în raport cu subdezvoltarea generată de efectele modernizării asupra țărănimii și mediului rural în diverse spații geografice și, de asemenea, în relație cu implicarea statului în modernizarea societății și în propria modernizare (p. 144). În opinia autorului, modernitatea tendențială derivată din actele de modernizare reprezintă „măsura gradului în care statul național produce modernitate”, adică construcție politică instituțională care are prioritate față de dezvoltarea economică (p. 149). Concluziile cuprinse sub titlul „Tendențialitatea universală a modernității” reprezintă o sinteză asupra modernității tendențiale înțeleasă ca dimensiune a societăților actuale rezultată din interacțiunea lor reciprocă.

Impecabilă sub raportul preciziei terminologice, a distincțiilor și clarificărilor conceptuale, lucrarea se evidențiază în peisajul lucrărilor de specialitate de la noi prin fundamentarea teoretică sistematică, prin originalitatea și utilitatea analitică a conceptului de modernitate tendențială. Dincolo de importanțele deschideri comparative și de sistematizare pe care conceptul de modernitatea tendențială le-a făcut posibile, cartea erudită a profesorului Constantin Schifirneț reprezintă o contribuție remarcabilă la teoria actuală a modernității occidentale și non-occidentale.

Gabriela Tănăsescu